

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันมนุษย์ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากต้องรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงสืบเนื่องจากการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ หรือกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และกลไกการตลาด ได้ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตต่อการผลิตการบริโภคและการใช้ประโยชน์ที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม อย่างฉับพลันและต่อเนื่อง ประกอบกับความล้มเหลวของการพัฒนาแบบดั้งเดิมที่ผ่านมา ที่เน้นการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย ไม่คุ้มค่า ไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกที่มีอยู่อย่างจำกัดซึ่งการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนี้ เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรง และโดยอ้อม โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดกับแหล่งน้ำซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ในขณะที่กรุงเทพมหานครเองกลับเป็นพื้นที่ที่เกิดปัญหาเรื่องน้ำเป็นอย่างมาก เช่น น้ำเสียจากแหล่งที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ จนกระทั่งการย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ภายในเมืองของคนจากชนบท เพื่อจะเข้ามาหางานทำ ก่อให้เกิดการกระจุกตัวและความแออัดของการอยู่อาศัย ทำให้เกิดปัญหาน้ำเสียจากการบริโภคใช้สอยทรัพยากรต่าง ๆ เช่น จากการซักล้างเสื้อผ้าหรือภาชนะต่าง ๆ ขยะที่เป็นพิษทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งกลายเป็นของเสียที่ทิ้งออกไปตามแหล่งน้ำสาธารณะ ก่อให้เกิดการเน่าเสียของแหล่งน้ำธรรมชาติต่าง ๆ ตัวอย่าง เช่น คลองแสนแสบที่เน่าเสียจนไม่สามารถแก้ไขปัญหาวะไรได้ จากการรายงานสภาวะการพัฒนาในประเทศเอเชียและแปซิฟิก โดยองค์การสหประชาชาติ ช่วงปี 2538 พบว่า มีขยะทั้งในกรุงเทพมหานคร สูงเป็นอันดับ 5 ในเอเชีย (1,800 ตัน/ปี) ในขณะที่ความสามารถในการกำจัดมีเพียง 1,533 พันตัน/ปี นอกจากนี้พบว่าส่วนประกอบของขยะประกอบด้วยเศษอาหารร้อยละ 36 เศษไม้/แก้ว ร้อยละ 15 เศษกระดาษ ร้อยละ 14 และเศษพลาสติก ร้อยละ 11 นอกจากนี้ยังพบว่าในกรุงเทพมหานครมีความรบกวนทางเสียงสูงสุดในเอเชีย (72-79 เดซิเบล) มีการใช้น้ำในเขตเมืองมากกว่าเกณฑ์ความจำเป็นมาตรฐาน (30-50 ลิตร/วัน/คน) ส่วนความเสี่ยงด้านสุขภาพพบว่า คนกรุงเทพฯจะประสบความเสี่ยงเพราะปัญหาเหล่านี้มาก

ซึ่งข้อมูลก็ตรงกันกับงานเขียนของ นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ ในเรื่องการวิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย ที่มีผลการศึกษาว่าจากการสำรวจภาวะน้ำเน่าเสียในแม่น้ำเจ้าพระยา มีสาเหตุจากการปล่อยน้ำเสียจากย่านชุมชนในกรุงเทพมหานคร ถึงร้อยละ 70 จากธุรกิจต่าง ๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรมเพียงร้อยละ 30 เท่านั้นซึ่งต่างจากภาวะน้ำเสียในแม่น้ำแม่กลองที่ส่วนใหญ่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2549, น. 102)

และจากการศึกษาของ วรวิทย์ โธมรัตน์ ได้ทำการศึกษาสภาพแหล่งน้ำทั่วโลก และในประเทศไทย พบว่า แม่น้ำสายต่าง ๆ เกือบทั่วโลกในปัจจุบันอยู่ในภาวะที่เสี่ยงอันตรายที่จะเกิดความเน่าเสีย และมีการสะสมของสารพิษ แม่น้ำสายหลักของประเทศไทย เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน บางปะกง และแม่กลอง ก็มีปัญหาคูณภาพน้ำเสื่อมลงโดยเฉพาะตอนปลายของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าเรือกรุงเทพ คุณภาพน้ำจะต่ำมากจนน่าวิตกว่าภาวะความเน่าเสีย และเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำได้ขยายเป็นบริเวณกว้าง นอกจากนี้แม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนก็มีแนวโน้มคุณภาพน้ำเสื่อมลงจนเป็นที่น่าวิตก (วรวิทย์ โธมรัตน์, 2550, น. 58)

จากปัญหาดังกล่าวซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทำให้ทราบได้ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น มีความซับซ้อนและเกี่ยวเนื่องกับหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายการเมืองซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายของประเทศหรือเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานคร ในฝ่ายสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการดำรงชีวิต การใช้เครื่องอุปโภคบริโภคของผู้บริโภคในชุมชนต่าง ๆ แม้จนกระทั่งหน่วยงานภาคเอกชนกับการประกอบกิจการ ที่ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเสียและขยะในที่สุด แม้ในปัจจุบันจะมีความพยายามนำเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการแก้ไขปัญหาแต่ก็พบว่าปัญหากลับไม่ได้รับการแก้ไขจนสำเร็จเนื่องเพราะหน่วยงานของรัฐที่แก้ไขปัญหา มักที่จะทำการแก้ไขปัญหาในด้านเดียว เช่น การติดตั้งเครื่องเก็บขยะอัตโนมัติ ตามสถานีระบายน้ำใหญ่ ๆ หลายแห่ง จากข้อมูลที่ได้จากสำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานครในฝั่งกรุงเทพฯ มีสถานีระบายน้ำ 102 สถานี ฝั่งธนบุรี 48 สถานี โดยที่แต่ละสถานีจะต้องติดตั้งเครื่องเก็บขยะอัตโนมัติ ไม่ต่ำกว่า 12 เครื่อง ราคาเครื่องละ ไม่ต่ำกว่า 2 ล้านบาท ต้องเสียงบประมาณประเทศไปมากมาย แต่กลับไม่มีการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ คือ แก่อุปนิสัยในการบริโภคและใช้สอยเสร็จ ก็ทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำ หรือจนกระทั่งแก้ไขในระดับนโยบาย ทำให้การแก้ปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้ เพราะขาดจิตสำนึกและการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่าง ๆ ยังคงมีการทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำเพิ่มมากขึ้นทุกวัน หรืออาจจะมีลดลงบ้างในช่วงที่มีโครงการที่รัฐบาลหรือเอกชนพยายามรณรงค์กำหนดไว้ เมื่อสิ้นสุดโครงการปัญหายขยะก็จะกลับมาเป็นเหมือนเดิมอีก จะพบได้จากการที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่เคยลดลง โดยในช่วงปี 2547 มีรายงานจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ แจ้งว่า ปริมาณขยะในกรุงเทพฯ มีจำนวนถึงวันละ 9,500 ตันต่อวัน ซึ่งมีความแตกต่างจาก ปี 2538 อย่างมาก และมีแต่จะทวีความ

รุนแรงมากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงต้องหันมาใช้การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในมิติทางสังคม คือ การดึงเอาประชาชนเข้ามาช่วย โดยเพิ่มการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้มากขึ้น สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้คนเห็นแก่ส่วนรวม เห็นแก่สิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น จะทำให้เกิดพลัง ซึ่งเป็นพลังทางความคิด พลังกาย พลังทรัพย์ ฯลฯ และจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้มิติทางเทคโนโลยีอย่างเดียว เรียกได้ว่าเป็นการบูรณาการในการแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่ง

ดังนั้น หากมนุษย์ยังคงใช้แนวทางพัฒนาแบบเดิมซึ่งเป็นการทำลายแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อมต่อไปในอนาคต เมื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแหล่งน้ำที่จะนำมาบริโภคหรือใช้ประโยชน์ร่อยหรอ เสื่อมคุณภาพ เสื่อมสลาย หรือหมดสิ้นไป อาจทำให้ชีวิตบนโลกต้องดำรงอยู่ด้วยความลำบากหรือจบสิ้นไป การพัฒนาที่เป็นบูรณาการหรือผสมผสาน (integrated) เป็นองค์รวม (holistic) และมีดุลยภาพ (balance) ในการแก้ไขปัญหาจึงเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่อป้องกันมิให้โลกต้องเดินทางไปสู่จุดจบในที่สุด ซึ่งการศึกษาถึงกระบวนการจัดการแบบบูรณาการของชุมชนดีเด่นแห่งนี้จึงเป็นความสนใจของผู้ศึกษาที่จะค้นหาคำตอบเกี่ยวกับชุมชนเมือง ที่มีความซับซ้อนกว่าชุมชนในชนบท และมีลักษณะเป็นชุมชนแออัดที่เกิดจากการย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น ต่างวัฒนธรรมประเพณีและมีความเป็นอยู่ที่ต่างคนต่างอยู่ตามลักษณะอาชีพและการทำงาน ไม่มีเวลาว่างเพื่อกิจกรรมส่วนรวม แต่สามารถมีกระบวนการจัดการให้เกิดการ

บูรณาการการแก้ไขปัญหาไม่ว่าจะเป็นมิติทางด้านสังคมที่มีความซับซ้อน และการผสมผสานการใช้เทคโนโลยี เข้าด้วยกัน ชักจูงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ ประสบความสำเร็จจนได้รับการคัดเลือกจากกรุงเทพมหานคร ในฐานะชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการมีส่วนร่วมแก้ไขและร่วมรักษาสิ่งแวดล้อมจากโครงการ เรายักษ์เจ้าพระยา ประจำปี พ.ศ. 2551 จากชุมชนจำนวน 74 ชุมชนทั่วกรุงเทพมหานคร ที่มีพื้นที่ติดกับแหล่งน้ำที่เชื่อมต่อไปถึงแม่น้ำเจ้าพระยา จึงควรทำการศึกษาเพื่อจะได้เป็นแบบอย่างของการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนในชุมชนอื่นต่อไป

### วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนเกตุไพเราะ 3-4-5
2. ศึกษากระบวนการจัดการปัญหาน้ำเสียและขยะในชุมชนแบบบูรณาการในมิติทางสังคมและในมิติทางด้านเทคโนโลยี

## ผลที่ได้รับจากการศึกษา

1. ผลจากการศึกษา จะทำให้สามารถได้รับทราบถึงกระบวนการจัดการปัญหาอย่างบูรณาการในมิติทางสังคมและมิติทางด้านเทคโนโลยี ในการแก้ไขปัญหาหนี้เสียและขยะในชุมชนของชุมชนที่ได้รับรางวัลจาก โครงการเรารักษ์เจ้าพระยา ของกรุงเทพมหานคร

## ขอบเขตของการทำการศึกษา

### 1. ด้านแนวคิดและทฤษฎี

- 1.1 แนวคิดในเรื่องสิ่งแวดล้อมของไทย
- 1.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำ
- 1.3 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
- 1.4 ทฤษฎีการจัดการแบบบูรณาการ

### 2. ด้านพื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ในการมีส่วนร่วมด้านแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ได้รับรางวัลโครงการเรารักษ์เจ้าพระยา ประจำปี พ.ศ. 2551 ของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ชุมชนเกตุไพเราะ 3-4-5

### 3. ด้านข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมมีมากไม่สามารถที่จะศึกษาได้หมดในระยะเวลาอันสั้น ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาเฉพาะในส่วนกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการในมิติทางด้านสังคม เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของมิติทางสังคมที่มีความซับซ้อน กับกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการมิติทางด้านเทคโนโลยีซึ่งสามารถประยุกต์เข้าด้วยกันจนทำให้การแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

## นิยามศัพท์

1. การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหนี้เสีย หมายถึง พฤติกรรมของคนในชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประชุม เพื่อตัดสินใจ การร่วมดำเนินกิจกรรม และการร่วมประเมินผลในการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้เสียในชุมชน ที่ดำเนินการโดยคนในชุมชนเอง

2. ชุมชนเมือง หมายถึง แหล่งที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นที่ย้ายถิ่นฐานของคนตามต่างจังหวัด แล้วมาอยู่รวมกัน เพื่อแสวงหาอาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ท่ามกลางความเจริญทางวัตถุที่รายล้อมอยู่รอบชุมชน

3. ปัญหาน้ำเสีย หมายถึง สถานการณ์ของแหล่งน้ำที่ไม่น่าพึงพอใจ เปลี่ยนแปลงไปจนเกิดอันตรายได้ สภาพแหล่งน้ำที่เสื่อมโทรมไปทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ โดยเฉพาะในเรื่องของคุณภาพน้ำ

4. ปัญหาเรื่องขยะ หมายถึง วัตถุที่หมดประโยชน์หรือไม่ต้องการใช้สอยถูกทิ้งไปในสถานที่ต่าง ๆ จนก่อให้เกิดปัญหากับสภาพแวดล้อมและส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำสาธารณะในที่สุด เช่น ขยะที่เกิดจากการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ เช่น การก่อสร้างที่อยู่อาศัย รุกล้ำเข้าไปในแหล่งน้ำสาธารณะ และทิ้งวัสดุเหลือใช้ ลงในแหล่งน้ำจนก่อให้เกิดปัญหากับแหล่งน้ำ

5. การจัดการในแบบบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งเข้าเป็นส่วนประกอบของอีกสิ่งหนึ่งเพื่อให้สิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักนั้นเกิดความสมบูรณ์ขึ้น โดยเน้นที่กระบวนการจัดการแบบบูรณาการในมิติทางด้านสังคม และกระบวนการจัดการแบบบูรณาการในด้านเทคโนโลยี